

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНИМ РОЗВИТКОМ

УДК 502.31.001.1(477)

*М. І. ДРОБНОХОД, д-р геол.-мінерал. наук, проф.,
академік АН вищої школи України*

Ф. В. ВОЛЬВАЧ, канд. геогр. наук, проф.

(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНЦЕПЦІЮ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНИ ДО СТІЙКОГО ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 6–9

Спроби розв'язати екологічні проблеми через розробку і впровадження екологічно чистих, ресурсо- і енергозберігаючих технологій виявляються достатніми лише для загальмування негативних процесів, що відбуваються у навколишньому середовищі, але цього недостатньо, щоб зупинити ці процеси.

У глобальному масштабі неухильно погіршується стан довкілля, виснажуються природні ресурси, внаслідок чого зростає злиденність, деградують всі сфери суспільного життя, втрачаються духовні цінності.

Поглиблення кризи відносин суспільства з природою наприкінці ХХ ст. зумовило необхідність впровадження радикальних заходів щодо цілей і пріоритетів розвитку, які визначені документами

Конференції ООН зі стійкого екологічно безпечного розвитку (РІО-92, РІО+5, РІО+10).

Перехід до стійкого розвитку — це насамперед зміна пріоритетів у системі *економіка — природа*. Ідеться не про охорону природи від всесильної економіки, а про підпорядкування економіки екологічному імперативу — настійній вимозі дотримуватися законів природи, розуміти і беззаперечно сприймати вимоги й обмеження, що визначаються цими законами у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Нинішній етап взаємодії людини з природою характеризується переходом до морально-етичних принципів. Перевагу матимуть ті нації, у яких ці принципи будуть провідними у розвитку культури, формуванні колективної свідомості, зафіксовані в законах.

Перехід до стійкого розвитку може бути досягнутий зусиллями всього людства, але кожна держава йтиме своїм шляхом до цієї мети.

Ідея стійкого розвитку співзвучна культурі і світоглядним цінностям українського народу, в історії і традиціях якого завжди було пошанування води, землі, природи взагалі. Ця ідея може бути продуктивною щодо консолідації українського суспільства і важливою у визначенні державних пріоритетів та перспектив соціально-економічних перетворень.

Мета переходу України до стійкого екологічно безпечного розвитку полягає в тому, щоб забезпечити високу якість життя нинішнього і майбутніх поколінь українського народу на основі збалансованого розв'язання проблем соціально-економічного розвитку, збереження екологічно сприятливого навколишнього середовища, раціонального використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу країни.

Розробка стратегії, довготривалих програм соціально-економічного розвитку держави має базуватися на таких принципах:

- пріоритет національних інтересів, національної культури і національної ідентичності українського народу в загальноцивілізаційному поступі світового співтовариства;
- природні ресурси України належать всьому українському народові і становлять матеріальну основу його існування;
- незалежно від форми власності природні ресурси використовуються з урахуванням потреб нинішнього і майбутніх поколінь;
- діяльність держави і людини в державі підпорядковується законам природи і обмеженням, які визначаються цими законами;
- будь-яка господарча діяльність оцінюється з точки зору завданої шкоди природному середовищу і природним ресурсам;
- одержаний від господарчої діяльності результат не може бути меншим від заподіяної шкоди;
- при розв'язанні економічних проблем пріоритет надається екологічному фактору, і навпаки, розв'язання екологічних проблем співвідноситься з економічними можливостями;
- проведення цілеспрямованих змін у соціальній, економічній та екологічній сферах — провідна регулююча роль держави;
- всі перетворення мають бути спрямовані на утвердження засад гуманізму, демократії і цінностей громадянського суспільства.

Головною метою економічних реформ в Україні є заміна існуючої моделі економічного зростання "за будь-яку ціну" соціально орієнтованою

економічною моделлю стійкого розвитку, в якій пріоритетними є добробут (якість життя) людини і благополуччя природи.

Головні напрями переходу до стійкої економіки:

- зміна структури національної економіки відповідно до природно-ресурсного потенціалу і особливостей його регіонального розподілу;
- сприяння розвитку внутрішнього ринку і захисту національного виробника;
- мінімізація екологічних втрат і зниження питомих витрат енергії і природних ресурсів на одиницю національного доходу;
- дотримання науково обґрунтованих граничних параметрів розвитку соціально-економічної сфери, перевищення яких може призвести до незворотних змін у навколишньому середовищі.

При цьому першочерговими завданнями є запровадження системи економічних регуляторів природокористування примусово-обмежувального та стимуляційно-компенсаційного характеру, яка є економічно вигідною, адекватною завданню гармонізації та інтеграції економічної, екологічної і соціальної стратегій реформування суспільства; припинення надходжень до України застарілих, шкідливих та малоефективних технологій через застосування сертифікаційних, стандартизаційних, митних та інших механізмів обмежень; запровадження наукомістких виробництв і високі технології; включення в ціну товарів вартості екологічних втрат; формування ринку екологічних технологій, послуг, індустрії як основи для розвитку екологічно орієнтованого бізнесу; зміна структури українського експорту в напрямі збільшення в ній питомої ваги конкурентоспроможних наукомістких товарів з найменшими матеріальними і енергетичними витратами.

Природні ресурси є засобом розвитку продуктивних сил і водночас екологічним фактором життєдіяльності суспільства. Тому необхідно досягти економічно доцільного і екологічно збалансованого їх використання через структурну перебудову господарства та подолання дисбалансу розвитку. Для цього потрібно:

- забезпечити нормативно-правове регулювання, реалізацію державної функції щодо власності, управління та використання природних ресурсів;
- розмежувати повноваження з управління природними ресурсами між центром та регіонами;
- споживати природних відновлювальних ресурсів не більше, ніж їх можна отримати, не завдаючи шкоди природі;

- не стимулювати економічного зростання субсидіями на збільшення видобування корисних копалин та зростання обсягу використання енергії, води, добрив тощо;
- здійснювати ціноутворення на природні ресурси на засадах загальновідомих принципів ціноутворення та концепції загальної економічної вартості;
- реалізовувати державні функції з управління природними ресурсами на принципах комплексного використання природно-ресурсного потенціалу окремих регіонів з урахуванням місцевих особливостей та традицій природокористування.

Перехід України до стійкого розвитку вимагає зміни політики в соціальній сфері, основними складовими якої мають бути збереження здоров'я людини, поліпшення якості життя, розв'язання демографічної проблеми, подолання бідності, зміна структури споживання, розв'язання проблем соціальної та економічної нерівності, захисту малозахищених соціальних верств (молодь, пенсіонери, інваліди, безробітні), гуманізація суспільних відносин, покращення морально-психологічного стану суспільства.

Для реалізації цих завдань має відбутися поступовий перерозподіл трудових ресурсів зі сфер матеріального виробництва і обслуговування держави у сферу обслуговування людей, що включає науку, освіту, охорону здоров'я, соціальний і правовий захист.

У створенні умов реалізації зазначених завдань провідна роль належить державі, яка має гарантувати безпеку в політичній, економічній, соціальній, екологічній, оборонній, культурній та інших сферах, без чого перехід до стійкого розвитку принципово неможливий.

Перехід України до стійкого розвитку можливий за умов забезпечення стійкого розвитку всіх її регіонів. Програми переходу до стійкого розвитку кожного регіону інтегруються в загальну державну політику у сфері стійкого розвитку.

Програмні документи загальнодержавного рівня є орієнтиром для розробки регіональних програм стійкого розвитку і разом з відповідними правовими актами і нормативами визначають умови їх реалізації.

Зокрема, це стосується створення регіонального господарського механізму регулювання соціально-економічного розвитку та природокористування; проведення природоохоронних заходів та рекультивативної земель; оздоровлення населення, розвиток соціальної інфраструктури, забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя; ре-

конструкції промисловості, розвитку сільського господарства.

Першочерговим завданням регіональної політики стійкого розвитку є забезпечення збалансованого розвитку регіонів та мегаполісів як єдиного державного організму на основі збереження їх структурних біорегіональних особливостей, природно-ресурсного потенціалу, господарчо-екологічної ємності та геополітичної ролі.

Адміністративно-територіальний устрій має закріпити такий регіональний статус України, який би спирався на природно-історичні особливості регіонів, протидіяв федералізації та унеможливив порушення цілісності держави.

Конструювання нового адміністративного устрою має ґрунтуватися на сутності взаємодії різних системно-інформаційних полів, які утворюють цілісність геополітичного середовища кожної держави, визначають міру самодостатності чи залежності регіону, ступінь його трансфертності і соціальної консолідованості. Міста-мегаполіси, обласні центри та різні зони послабленого впливу держави (офшорні зони, соціополіси тощо) не повинні бути ментально чужими українському духовному, культурному та етнічному середовищу.

Перехід до стійкого розвитку передбачає активну участь об'єднань громадян, профспілок, ділових і наукових кіл, урахування інтересів основних груп населення. Основними напрямками у цій сфері є: розроблення механізмів партнерства держави і широких кіл громадськості; створення можливостей для активної участі населення в розробленні і широкому обговоренні проєктів законів України стосовно стійкого розвитку і збереження природного середовища, здійсненні громадського контролю за його станом; вільний доступ кожного громадянина країни до інформації щодо стану природного середовища та прийнятих рішень в галузі стійкого розвитку; створення умов для ведення діалогу між усіма верствами населення та органами державної влади; опертя на духовність і моральний авторитет Української Церкви у справі формування світоглядних цінностей та творенні консолідованої української нації.

Планування, управління, контроль дієвості вживаних заходів на шляху переходу до стійкого розвитку необхідно здійснювати на основі показників — цільових орієнтирів і обмежень. Показники мають бути методологічно обґрунтованими, являти собою якісні і кількісні характеристики соціально-економічних процесів, стану природного середовища і якості життя та відображати ті умови, за яких здійснюється безпечний розвиток Ук-

раїни в економічному, соціальному, екологічному та інших відношеннях.

Серед показників *економічної сфери* можуть бути рівень валового продукту на душу населення, споживання енергії та природних ресурсів, утворення (продукування) відходів, техногенне навантаження на природні комплекси, використання основних матеріалів у циклах відновлення (рециклах).

Основними показниками *соціальної сфери* є тривалість життя (прогнозована і фактична), його якість, стан здоров'я населення, рівень дитячої смертності, рівень освіченості і культури суспільства, величина доходу, рівень зайнятості, ступінь реалізації прав людини.

Показники *екологічної сфери* мають відображати співвідношення господарчого навантаження та екологічної ємності природного середовища. Такими показниками є рівень споживання природних ресурсів на одиницю національного доходу, характеристики стану природного середовища і ресурсів, основних екосистем, зокрема водних, болотних, лісових, степових, а також атмосфери, біорізноманіття, заповідних та природоохоронних зон тощо.

На шляху до стійкого розвитку видозмінюватимуться уявлення про нього так, як змінюватимуться знання про природу, людину, її потреби та засоби їх задоволення. Саме тому реалізацію принципів стійкого розвитку передбачається здійснювати поетапно.

На *першому етапі* мають бути розв'язані гострі екологічні, економічні та соціальні проблеми, які стоять на заваді стійкого розвитку. Екологічна ситуація в Україні розглядається як кризова. Для її вирішення потрібні значні фінансові, матеріальні і кваліфікаційні ресурси та значний відрізок часу за умови, що все це буде прискорюватися ефективною державною політикою і дієвими механізмами. Державна політика соціально-екологічного розвитку повинна буду-

ватися з урахуванням ролі і місця екологічного фактора у житті сучасного суспільства. На жаль, цілісна державна політика в контексті стійкого розвитку в Україні тим часом відсутня. Слід зупинити деградаційні процеси і тенденції у сучасному суспільстві і природі, здійснити комплексне оздоровлення природного середовища і природних ресурсів, подолати бідність як соціальне явище, забезпечити умови для створення внутрішнього ринку, домогтися реальної єдності влади і народу. Необхідно розробити і впровадити в життя новітню освітньо-виховну парадигму, систему науки і технологій відповідно до принципів і завдань стійкого розвитку. Розв'язання завдань першого етапу потребує відповідної структурної перебудови системи державного управління.

На *другому етапі* потрібно здійснити системні (структурні й функціональні) перетворення в економіці, екологізувати суспільно-економічні відносини, технологічно оновити виробництво, домогтися витрат ресурсів на одиницю кінцевої продукції, забезпечити якість життя народу на рівні розвинених європейських країн.

На *третьому етапі* Україна має розвиватися як повноправний член світової спільноти передових країн, народи яких життєстверджуються на засадах стійкого екологічно безпечного розвитку.



Література

1. *Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2000 році.* — К., 2000.
2. *Стан світу 2002.* Інститут Всесвітнього спостереження: Пер. з англ. — К., 2002.
3. *Стійкий розвиток і Україна /* За ред. М. І. Дробнохода. — К., 2001.